

Modul 4 – Nástroje pro sběr dat

Modul 4 seznamuje s hlavními postupy nového sledování čtenářské gramotnosti a představuje základní přehled nově navržených nástrojů pro sledování podpory čtenářské gramotnosti.

Klíčová slova modulu

prezenční a vzdálené zjišťování – dotazník – inspekční hospitační záznam –
InspIS DATA

Možnosti sledování čtenářské gramotnosti

Výběr jednotlivých indikátorů pro sledování čtenářské gramotnosti (navržené nástroje pro jejich sledování, metodiky práce s nástroji i komplexní metodika hodnocení účinnosti podpory čtenářské gramotnosti) vycházel jak z definice navržené expertním týmem, tak zároveň ze stávající praxe a inspekčních postupů České školní inspekce. Cílem bylo, aby nové hodnocení bylo kompatibilní s inspekčními postupy ČŠI, včetně právních předpisů, kterými se ČŠI při svých aktivitách řídí. Z tohoto důvodu byli od počátku členy expertního týmu i odborníci z řad školních inspektorů, aby byla zajištěna relevantní zpětná vazba z praxe. Tato spolupráce přispěla k nasměrování práce týmu při vývoji nového hodnocení a k zajištění úspěšné implementace nově navrženého sledování a hodnocení čtenářské gramotnosti do inspekční praxe.

Nové postupy pro sledování účinnosti podpory čtenářské gramotnosti

Hlavním polem podpory a sledování rozvoje ČG ve škole je prezenční zjišťování inspektorů. Údaje získávané distančně mohou sloužit spíše jen přípravným fázím inspekční činnosti na místě, k orientaci inspektora a k účelům statistiky.

Významnou složkou návštěvy jsou rozhovory inspektora s učitelem před hodinou i po hodině (předhospitační a pohospitační rozhovory). Tyto převážně řízené rozhovory jsou vedeny za dodržení určitých pravidel, jako je profesionální přístup, otevřená a pozitivně zaměřená komunikace.

Vzhledem ke komplexní povaze ČG a výrazné diferencovanosti úrovní žáků je jednou z nejdůležitějších oblastí pozorování přímo ve výuce, tedy inspekční hospitační činnost.

Oblast ČG a její rozvoj jsou určeny do velké míry také materiálními a finančními podmínkami školy. Proto je při sledování podmínek pro rozvoj ČG využíváno jako jeden z dalších postupů také inspekční pozorování a zjišťování těchto podmínek, včetně překážek či možností jejich rozvoje a míry využívání těchto možností školou.

Prezentace nástrojů

Hlavním koncepčním záměrem ČŠI bylo vytvořit integrovaný systém inspekčního hodnocení a zajistit kapacity pro vývoj nových inspekčních postupů, metod a nástrojů pro evaluaci efektivity vzdělávání na úrovni vzdělávací soustavy a vzdělávací instituce. Tato skutečnost

se promítla i do přístupu týmu k vývoji nových nástrojů pro sledování čtenářské gramotnosti. Kritéria pro tvorbu nástrojů pro sledování čtenářské gramotnosti byla tedy ovlivněna také tím, že nástroj musel obstát jak při hodnocení na úrovni vzdělávací instituce (konkrétní školy, školského zařízení), tak zároveň i na úrovni vzdělávací soustavy, tedy aby vybraná data a zjištění z jednotlivých vzdělávacích institucí bylo možné souhrnně analyzovat a interpretovat, porovnávat v průběhu času s cílem monitorovat vývojové trendy apod.

Takto koncipované nástroje spolu s konkrétními metodami zjišťování, které ČŠI v rámci inspekční činnosti využívá, umožní souhrnně analyzovat zjištění, pedagogické jevy a další souvislosti, a to dle různých zadání (např. můžeme zjistit, jaké metody vyučování, v jaké míře a kvalitě volí a používají učitelé s cílem rozvíjet čtenářskou gramotnost, jaké metody volí začínající učitelé do 3 let praxe, jaké metody preferují učitelé s delší praxí, jaké jsou využívány organizační formy vyučování, na co učitelé kladou důraz při rozvoji čtenářské gramotnosti přímo v činnostech žáků a mnoho dalších zajímavých souvislostí). Zjištění lze vztahovat k různě dlouhým časovým obdobím, územnímu členění, velikosti a typům škol a mnoha dalším kritériím.

Přístup k tvorbě nástrojů

Nástroje pro sběr dat řeší dva málo slučitelné cíle: sbírat data pro posuzování vzdělávací soustavy a podporovat učitele a školy, tedy provádět hodnocení na úrovni vzdělávací instituce. Tým usiloval o to, aby nástroje nesloužily pouze velkokapacitnímu sběru dat, nýbrž se soustředil na nový, silně zdůrazňovaný cíl projektu, jímž je podpora školy a učitelů v rozvoji ČG. Tento princip má inspekce respektovat jak v zjišťování materiálních podmínek (co znamenají zjištěné podmínky právě pro situaci dané školy a pro úroveň práce učitelů i žáků), tak v posuzování na úrovni třídy i školy. Záznamové formuláře poslouží především k informovanému interpretování příslušných zjištění. Součástí interpretace proto musí být právě přihlídnutí k situaci v dané škole i třídě.

Materiální a organizační podmínky – záznamový formulář/arch

Ve formuláři jsou zaznamenávány aktuální zjištění v oblasti materiálních a organizačních podmínek, které se vážou k oblasti čtenářské gramotnosti. Záznam obsahuje položky, které sledují např. vybavenost školy literaturou a knihovničkami (zda jsou ve škole, resp. ve třídách nebo na chodbách volně přístupné knihovničky s pestrá nabídkou literatury odpovídající psychickému vývoji a stupni vzdělání dětí a žáků, zda je tato nabídka žáky využívána apod.). Dále zjišťuje např. zda:

- je ve škole osoba nebo skupina osob odpovědných za rozvoj čtenářské gramotnosti,
- je mezi vzdělávacími cíli školy i rozvíjení ČG jak v ČJL, tak v naukových předmětech,
- jsou ve škole připraveny a jsou dostupné různé technologie pro uložení i vystavování produktů žáků z čtenářských a na ně navazujících (psacích, interpretačních aj.) aktivit,
- v případě potřeby a podle úrovně čtenářské vyspělosti mají žáci ve škole pravidelnou a častou příležitost k souvislému tichému čtení beletristických knih podle své volby,
- jsou příležitosti k využití a k projevům čtenářství zařazované do celoškolských akcí (oslavy, projektové dny, dny otevřených dveří atd.).

Podrobně viz příloha č. 6/1.

Záznamový formulář Obecná hlediska dobré výuky na úrovni třídy určený pro inspekční činnost

Ve formuláři jsou zaznamenávána aktuální zjištění na základě sledování činností učitelů v oblasti čtenářské gramotnosti. Sledována jsou hlediska dobré výuky vážící se k rozvoji čtenářské gramotnosti dětí a žáků, mezi něž patří např. následující:

1. Učitel ovládá hodnocení ve formativní funkci.

- Pracuje s cíli učení (konkretizuje cíle, formuluje je jazykem žáků, nechává žáky cílům porozumět, postupně vede žáky k vlastní formulaci cílů).
- V průběhu výuky neustále monitoruje a vyhodnocuje, jak se každému z žáků daří, a rozhoduje se o dalším postupu. Analyzuje a diagnostikuje výkony žáků.
- Učitel nechává žáky provádět sebehodnocení. Využívá ho jako významný zdroj informací o tom, jak se žák učí, jak učení prožívá a jak rozumí tomu, čím se zabývá.

2. Učitel přímo vyučuje čtenářské strategie a dovednosti (nejen zadává). Využívá postup, kterému říkáme „předávání odpovědnosti za učení žákovi“.

- Učitel vysvětlí žákům, jakou strategii či dovednost se společně budou učit.
- Modeluje = ukazuje žákům, jak učitel sám coby zkušený čtenář přemýšlí, když danou strategii používá. Jako by otevřel svou mysl žákům přímo (tzv. „hlasité přemýšlení“).
- Učitel nechává žáky pracovat samostatně ve skupinách. Žáci si zpětnou vazbu poskytují i navzájem podle učitelova vzoru, provádějí sebehodnocení.

3. Učitel funguje jako pedagogický lídr své skupiny – vytváří prostředí sociální pohody, v němž mohou být žáci vnitřně motivováni.

- Učitel vytváří a udržuje ve třídě bezpečné prostředí, v němž se každé dítě cítí dobře a je ochotné pouštět se při učení do obtížných úkolů.
- Učitel vytváří ze třídy čtenářské společenství – prostředí, kde se četba a čtení bere vážně, oceňuje, kde je běžné bavit se o četbě i mimo výuku; kde žák může vidět svého učitele číst.
- Učitel zařazuje činnosti, v nichž žáci mohou texty sdílet a mohou spolupracovat při řešení čtenářských zadání.

Podrobně viz příloha č. 6/2.

Záznamový formulář Obecná hlediska dobré výuky na úrovni třídy určený pro školy

Ve formuláři jsou zaznamenávána aktuální zjištění na základě sledování činností učitelů v oblasti čtenářské gramotnosti. Sledována jsou hlediska dobré výuky vážící se k rozvoji čtenářské gramotnosti dětí a žáků. Obsahuje položky a hlediska, které uplatňuje inspektor při inspekci (viz záznamový formulář Obecná hlediska dobré výuky na úrovni třídy určený pro inspekční činnost), tento formulář může však zároveň škola využít i v rámci vlastního hodnocení.

Tato hlediska jsou známa školám předem, aby škola věděla, že o ně má soustavně pečovat a že se inspekce v případě inspekční činnosti zaměřené na sledování a hodnocení účinnosti podpory ve čtenářské gramotnosti o ně bude zajímat při hospitaci, rozhovoru s vedením a učiteli a při analýze příprav nebo produktů žáků. *Podrobně viz příloha č. 6/3.*

Inspekční hospitační záznam pro sledování čtenářské gramotnosti

V hospitačním záznamu pro sledování ČG bude inspektor přihlížet k tomu, které významné informace získal v rozhovoru s učitelem před hodinou (co si sám učitel vytyčil, o jaké postřehy žádal inspektora, jakou povahu své výuky naznačil i jaké byly jeho informace o úrovni třídy a žáků). Samotný záznam pak bude obohacovat poznatky získanými v rozhovoru po výuce – jak učitel interpretuje různé pozorované jevy, jak hodnotí své úsilí, jak vidí práci žáků. Inspektor bude také přihlížet k tomu, jak souvisí hospitovaná výuka s celkovým plánem výuky (v ŠVP, v učitelově osnově) i s přístupem dané školy k rozvíjení ČG. *Podrobně viz příloha č. 6/4.*